наповнювали чутливу тишу саду. На вершечку величезного ясеня стояв на одній нозі в гнізді, як вартовий на стійці, поважний чорногуз і дивився кудись у далечінь зелених луків. […] Гетьман зупинився під розлогою, густо обліпленою рожевим цвітом яблунею. Гуділи бджоли. Мохнатий чміль басисто злітав з одного пучка квітів і тяжко падав на другий. Мазепа простягнув руку до галузки й на долоню йому впало кілька холодних, рожево-ніжних пелюсток яблуневого цвіту. […]. Чорногуз голосно заклацав на дереві. Мазепа підніс голову й побачив над собою голубе чисте небо" [2, 220-221]. Певну роль у розкритті таких рис І.Мазепи, як тонке відчуття краси, любов до книг, високий інтелект, відіграють і екстер'єри – зокрема опис бібліотеки, колекції зброї, опис гетьманського двору, що потопає у квітах, у яких так кохався гетьман.

В епічному творі традиційно значна роль у розкритті характеру персонажа відводиться портретові чи портретним деталям. Однак у повісті Ф.Дудка опис зовнішності гетьмана зводиться здебільшого до психологічно незначних загальників – "стрункий", "бадьорий", "молодечий" або опису одягу. Декілька разів на сторінках твору зустрічається опис, в якому підкреслюється погляд І.Мазепи: "темні задумливі очі", "гострі, молодечі очі". Можливо, Ф.Дудко зумисне уникав детального портретного зображення свого героя, адже відомо, що, незважаючи на досить багато представлену в європейському живописі тему українського гетьмана (Л.Буланже, О.Верне, Т.Жеріко, Е.Делакруа, Т.Шасеріо та ін.), на достовірність зображення І.Мазепи не претендує жоден його портрет, створений художниками.

Таким чином, проаналізувавши специфіку творення образу І.Мазепи в повісті Ф.Дудка, можемо стверджувати, що прозаїк змальовував образ великого гетьмана в річищі традиції XIX ст. – у його творі питома вага психологізму менша, ніж, до прикладу, в пенталогії Б.Лепкого. Сюжетна лінія чільного персонажа в експозиційній частині заповідається експресією й динамізмом на презентацію героя з виразною психологічною детермінантою "чину", дії, однак із розгортанням сюжету в характері гетьмана домінує статика.

ЛІТЕРАТУРА

1. Андрусів С. Модус національної ідентичності: Львівський текст 30-х років XX ст.: [монографія] / Стефанія Андрусів. – Львів: Львівський національний університет імені Івана Франка, 2000. – Тернопіль: Джура, 2000. – 340 с.
2. Дудко Ф. Великий гетьман / Федір Дудко. – Львів, 1936. – 88 с.
3. Луців Л. Федір Дудко / Лука Луців // Федір Дудко. Моя Молодість. – Нью-Йорк, 1965. – С. 7-13.
4. Маланюк Є. Книга спостережень: Статті про літературу / Євген Маланюк. – К.: Дніпро, 1997. – С. 227-231.
5. Мафтин Н. Західноукраїнська та еміграційна проза 20–30-х років XX століття: Парадигма реконкісти: [монографія] / Наталя Мафтин. – Івано-Франківськ: ВДВ ЦІТ Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника, 2008. – 356 с.
6. Мафтин Н. Творчість Ф.Дудка та К.Поліщука в контексті історичних та естетичних вимірів доби / Наталія Мафтин // Збірник Харківського історико-філологічного товариства / Харківський національний педагогічний університет; Харківське історико-філологічне товариство. – Харків: Харківське історико-філологічне товариство, 2009. – Т. 13. – С. 85-96.
7. Мафтин Н. Українська та західноукраїнська проза 20–30-х років XX століття: стильові та ідейні парадигми: дис. на здобуття наук. ступеня доктора філол. наук: спец. 10.01.01. "Українська література" / Н.В.Мафтин. – Івано-Франківськ, 2009. – 415 с.

УДК 821.161.2-94.09 "18/19"

ІСТОРІЯ ЖИТТЯ ОСОБИСТОСТІ В УКРАЇНСЬКИХ АВТОБІОГРАФІЯХ XVIII – XIX СТОЛІТЬ

Черкашина Т.Ю., к. філол. н.

Луганський національний університет імені Тараса Шевченка

Стаття присвячена дослідженню українських автобіографій XVIII – XIX століть як перетину кількох видів історій.

Ключові слова: автобіографія, історія духовного розвитку, історія мандрів, історія виховання та навчання, історія громадських організацій, історія особистого життя.

Черкашина Т.Ю. ИСТОРИЯ ЖИЗНИ ЛИЧНОСТИ В УКРАИНСКИХ АВТОБИОГРАФИЯХ XVIII – XIX ВЕКОВ / Луганский национальный университет имени Тараса Шевченко, Украина.

Статья посвящена исследованию украинских автобиографий XVIII – XIX веков как пересечению нескольких видов историй.

Ключевые слова: автобиография, история духовного развития, история странствий, история воспитания и учебы, история общественных организаций, история личной жизни.

Cherkashyna T.Y. HISTORY OF LIFE OF PERSONALITY IN THE UKRAINIAN AUTOBIOGRAPHIES OF XVIII – XIX CENTURIES / Luhansk Taras Shevchenko National University, Ukraine.

Article is dedicated to a study of the Ukrainian autobiographies of XVIII – XIX centuries as to crossing of a few types of histories.

Key words: autobiography, history of spiritual development, history of wandering, history of education and studies, history of public organizations, history of personal life.

Автобіографічна література є складним і багатоаспектним явищем, що викликає жвавий інтерес не лише літературознавців, а й істориків, антропологів, соціологів, культурологів, психологів, педагогів, мистецтвознавців та ін., а отже все більше дослідників різних галузей науки звертаються до вивчення автобіографічних текстів з метою отримання широкого спектру знань. Як зазначає російський науковець В.Безрогов: "Утворення автобіографічного тексту пов'язане, по-перше, з тим, що людина пам'ятає, тобто з її пам'яттю, котрою поглиблено займається психологія. По-друге, репрезентація свого досвіду в тексті пов'язана з тим, як людина бачить себе в суспільстві, тобто з її Я-концепцією, чим зайнята соціологія. І по-третє, автобіографія напряму залежить від можливостей людини виразити себе, тобто від законів літературного жанру. Цією стороною автобіографії займаються філологія та літературознавство" [1, 134-135]. Останнім часом все частіше автобіографія стає предметом зацікавлення істориків, оскільки будь-який автобіографічний текст є результатом взаємонакладання кількох напрямів історії – суспільно-політичної, соціальної, культурної, інтелектуальної, духовно-релігійної, приватно-особистої та ін. І саме на їх перетині постає історія життя автора автобіографічного твору.

Одним із перших до міждисциплінарних досліджень автобіографії звернувся німецький філософ В.Дільтей [2], який першим вказав на її зв'язок з історією. На його думку, автобіографія – важливе історичне джерело, яке допомагає краще пізнати навколишній світ і оточуючих людей. Його вчення продовжив інший німецький науковець Г.Міш, котрий залишив ґрунтовну чотиритомну працю "Історія автобіографії" [3], в якій простежив історію розвитку автобіографічного письма як літературного жанру у зв'язку з історією та культурою.

Згодом побачили світ розвідки Ф.Редліха [4], Ж.Гюсдорфа [5], Ф.Лежена [6], Ю.Хеннингсена [7], Ж.-Ф.Чьянтаретто [8], С.Хюнт [9], М.-Ф.Гранж [10] та ін., які розширили коло міждисциплінарних досліджень автобіографічного письма за рахунок вивчення автобіографії не лише з точки зору історії, а й філософії, педагогіки, психології, мистецтвознавства та ін.

В українському літературознавстві власне автобіографіка як складова частина мемуарної літератури досі залишається малодослідженим явищем. Йдеться лише про поодинокі розвідки стосовно окремих питань автобіографічної літератури. Зокрема, О.Галич [11] простежив історію розвитку української автобіографіки від давнини до сьогодення, основну увагу приділивши українським автобіографіям XX століття.

О.Скнаріна [12] дослідила особистісне й документальне в українських автобіографічних романах кінця XX століття.

Т.Гажа [13] зробила спробу внутрішнього розмежування української мемуарної літератури другої половини XX століття, віднісши власне автобіографічні романи та повісті до суб'єктного типу мемуаристики.

Метою нашої статті є розгляд української автобіографіки XVIII – XIX століть як перетину суспільно-політичної, соціальної, громадської, культурної, духовної та ін. видів історії з історією життя окремої особистості.

Українська автобіографіка має давню історію і її зародки можна простежити вже в середньовічній літературі. Давня українська автобіографія, як правило, була складовою інших жанрових форм і не виступала самостійним літературним жанром. До наших днів збереглися "Повчання" В.Мономаха, "Лист до Яна Франциска Коммендоні про себе самого" С.Оріховського (Роксолана), "Настановлення дітям і правила до їхнього виховання; розпорядження про влаштування церков, шпиталів та школи" В.Загоровського, "Осостевіціус сам про себе та про пригоди свої при пізнанні різноманітних країн світу" М.Стрийковського та ін., у яких можна побачити переплетення автобіографічної, історичної, дидактичної, духовної, юридичної, подорожньої, епістолярної та ін. видів літератури. Давні автобіографії є важливим джерелом пізнання тогочасного життя, "оживленими" історичними документами, які містять інформацію не лише про життя окремого індивіда, а й про культуру та побут, про звичаї й традиції сучасної йому епохи.

Вже починаючи з XVIII століття українська автобіографія все частіше заявляє про себе як про самостійний літературний жанр (як-от, "Автобіографічна оповідь" С.Лукомського, "Моє житіє" І.Турчиновського, "Моє життя" Г.Галагана та ін.), хоча й продовжують зустрічатися твори, в яких вона співіснує з іншими видами художньої літератури, зокрема подорожньою (наприклад, "Мандри" В.Григоровича-Барського). Проте розквіт української автобіографічної літератури припадає на XIX століття, на час появи автобіографічних творів Т.Шевченка, П.Куліша, М.Костомарова, М.Драгоманова, В.Антоновича, С.Русової, І.Франка та ін., які знаменували собою новий якісний підхід до написання класичних автобіографічних творів.

Українська автобіографіка кожної історичної епохи має свої типологічні особливості. Так, українська автобіографія XVIII століття – це, перш за все, історія взаємовідносин людини з Богом, тому більшість автобіографічних творів цього періоду мають яскраво виражений духовний характер.

Одним із класичних зразків даного виду автобіографіки є "Моє житіє і страждання мною, Іллею Турчиновським, священником і намісником Березанським, написане у пам'ять дітям своїм, і внукам, і всьому потомству" (1746) І.Турчиновського. Вся історія життя головного героя тісно пов'язана з духовним началом – віра в Бога допомагає головному героєві в його мандрах, рятує його в найскладніших життєвих ситуаціях. Варто лише згадати епізод із нападом на головного героя під час подорожі до Могиліва: "Навчившись отож у тій Сенявці, у тамтешнього сотника Мандрики був за дворового писаря і сина його Петра псалтирі навчав. А звідтіль, щоб більше пізнати світа й учення пішов з двома великими молодиками Семеном та Іваном у Литовське князівство, у королівське місто Могилів. І, йшовши довгим шляхом пущею днів зо два без людей, оті молодики, убачивши в мене гроші і нестару одежу, та й вечір уже надходив, кинулися на мене не по-людському, а наче звірі які – хотіли убити мене. Один знамірився тайно мені немалим деревом по голові лупнути, але за Божим захистом і Божої Матері була моя голова захищена" [14, 325]. І саме віра в Бога, в його цілющу та рятівну силу спрямовує всі думки та вчинки головного героя протягом усього його життя й дає йому життєвої сили й натхнення.

Схожі мотиви наявні й у інших автобіографічних творах цього періоду, зокрема в "Автобіографічній оповіді" С.Лукомського та "Мандрах" В.Григоровича-Барського. Зокрема, символічним є початок "Автобіографічної оповіді" С.Лукомського, в якому він одразу наголошує: "Нацією я малоросіянин, віри християнської, благочестивого грецького сповідання" [15, 306].

Водночас історія життя людини XVIII століття – це історія її мандрів з метою навчання чи пізнання навколишнього світу.

Головний герой української автобіографії XVIII століття багато подорожує, здебільшого пішки, із торбиною за плечима, зупиняючись для перепочинку при монастирях чи в добрих людей. Ось як описує свою подорож зі Львова до Рима В.Григорович-Барський: "Одежа чорна з сукна чи з полотна без розкриль, тобто не розділена навпіл, але пошита цільно на зразок дияконського стихаря, також з вузькими рукавами – це перегрини носять поверх своїх звичних одеж, схованих під нею. А на грудях носять підвішений хрест, зроблений окремо від одежі, шкуратяний пояс, а при боці тиквицю, щоб носити воду у безводних місцях; мішок за плечима із потрібними речами, короткий плащ, щоб достатньо покривав плечі од дощу. Мішок пошитий з повощеного полотна, схожого на чорну шкіру, на ногах – міцно прив'язані сандалі, капелюх чи шолом чорний, кругло над головою розпростертий, а в руках грубий жезл, що висотою сягає аж до голови, навмисне гарно виточений і почорнений. В такі ото ж ми одяглися одежі, піп же із послушником мало чим од нас різнилися. Пішли ми спершу в кафедральний монастир, а після літургії й трапези відкланялися і взяли від ігумена милостиню; так само привітали інших наших благодійників і відійшли звідтіля з численними провожатими, знайомими та сусідами, і, поцілувавшись із ними поза містом у полі, далі розлучилися та й рушили в добрознамірений наш путь. А пройшовши три польські милі, приспіли вже о другій годині ночі до села, що зветься Криниця, тут ми заночували в домі батьків священика, що з нами йшов, – прийняли нас гарно й добре пригостили. Вранці після літургії, в неділю 26 квітня, перебули до полудня, потім, трохи відпочивши, пішли з півмилі до міста, що зветься Грудек чи Городок, пропам'ятаний смертю Владислава-Ягелла, польського короля, у 1434 році, і там переночували в одному домі" [16, 317].

Так само С.Лукомський у своїй "Автобіографічній оповіді" згадує, як "в малолітстві своєму пішов у Київ на навчання і в київських училищах проходив латинські школи <…>; а в 1722 році, закінчивши у Києві частину свого вчення, ходив у чужоземні краї, сподіваючись там те латинське учення довершити" [15, 308].

Не полишають осторонь автори тогочасних автобіографій й опис суспільно-політичного життя України цієї доби. Так, Г.Галаган в автобіографічній замітці "Моє життя" згадує свою участь у Дністрянському поході в 1738 році, про зимові походи в Лялинцях 1751 року, про Пруський похід 1760 року й т. ін.

Тим самим, для української автобіографіки XVIII століття характерним є органічне поєднання в межах одного твору автобіографічної, історичної, духовної та подорожньої складової. А отже, українська

автобіографіка стає важливим етнографічним, культурологічним, соціологічним та історичним джерелом, яке всебічно розкриває життя й побут українського народу цього періоду.

Спільним для українських автобіографій XVIII і XIX століть є дотримання хронологічного порядку оповіді з висвітленням обов'язкових тематичних блоків: опис історії роду й акцентування уваги на видатних пращурах; змалювання дитячих років й особливостей родинного виховання; згадка про домашнє, шкільне, гімназійне чи університетське навчання; опис громадської чи професійної діяльності й т. ін.

Українська автобіографіка XIX століття, на відміну від духовно орієнтованої автобіографії XVIII століття, – це, перш за все, історія становлення й розвитку особистості. На думку В.Безрогова, "корінна перебудова "автобіографічного мислення", що відбулася на початку XIX століття, призвела до того, що основною метою автобіографії почали бачити розповідь про себе як про особистість, розповідь про власний духовний та розумовий розвиток і його психологічний аналіз" [1, 146]. Як наслідок – в українській автобіографіці XIX століття багато уваги приділено історії родинного виховання та навчання.

Якщо головний герой української автобіографії XVIII століття, як правило, отримує початкову освіту в школі при церкві, а згодом філософську чи богословську освіту в київських латинських чи львівських єзуїтських школах і згодом стає військовим канцеляристом або священиком, то автобіограф XIX століття після домашнього навчання стає учнем повітової школи, училища або гімназії, а потому студентом філософського чи історико-філологічного відділення Харківського, Київського чи Львівського університету, нерідко продовжуючи здобувати освіту за кордоном, переважно в Росії, Німеччині чи Австро-Угорщині, по закінченні чого, здебільшого стає вчителем, викладачем або науковцем.

Більшість автобіографів XIX століття детально описують особливості тогочасної домашньої освіти, згадують предмети, що викладаються в гімназії чи університеті, зображують специфіку навчального процесу. Тим самим, на прикладі українських автобіографій XIX століття можна простежити історію розвитку системи виховання й навчання на Україні того періоду.

Як правило, головні герої українських автобіографій XIX століття отримували схожу освіту. Як згадує М.Костомаров: "Дитинство моє до десяти літ проходило в батьківському домі без всіляких гувернерів, під увагою самого батька. Прочитавши Еміля Жан-Жака Руссо, батько мій застосовував вичитані ним правила до виховання свого єдиного сина і старався привчити мене з дитинства до життя, близького з природою <…>. Постійно примушуючи мене читати, він з ніжних моїх літ став навівати мені вольтеріянську невіру, але цей же ніжний вік мій, який вимагав ненастанних про мене піклувань матері, давав їй час і можливість протидіяти цьому напрямові" [17, 60]. Вихованням сина керував і батько М.Драгоманова: "Охоту до читання та свого роду політики я перейняв змалку од батька, і за його приводом, ще школярем гадяцької повітової школи (1849-1853), перечитав майже всі цікаві книги з його книгозбірні – переважно подорожі та історичні твори (в тому числі два рази "Историю Государства Российского" Карамзина)" [18, 115].

Майже всі автобіографи того часу згадують, що "наука в училищі була суха, мертва та абстрактна" [19, 233]. Вивчали, здебільшого, грецьку, латинську, німецьку та французьку мови, математику, географію, історію, словесність. Як згадує І.Нечуй-Левицький: "Найбільше лекцій було латинських та грецьких. Нас силували вчити все чисто напам'ять, слово до слова" [19, 233]. Не набагато відрізнялася й університетська освіта. За спогадами М.Костомарова, "в той час Харківський університет був у великому занепаді. Професорські катедри займали почасти люди бездарні, почасти ж, хоч і талановиті, якими був, наприклад, Кронеберг, але ліниві. В нашому історико-філологічному факультеті російська словесність була в руках певного Якімова. Він свого часу прославився найбездарнішим перекладом Шекспіра, з якого студенти наводили місця як приклад безглуздя. – Російську історію читав Гулак-Артемовський, людина безперечно з поетичним обдаруванням, як показали його малоросійські вірші, але в своїх лекціях він відзначався порожнім риторством і пишномовністю. – Професора загальної історії Циха невдовзі перевели до Києва. Він читав давню історію за Гереном і майже не додавав до неї нічого свого" [17, 71-72].

Якщо в Харківському та Київському університетах того часу панувала російська мова та російська словесність, то Львівський університет, за спогадами О.Барвінського, "мав за моїх часів ще зовсім німецький характер. На філософічнім виділі тільки виклади руської мови і письменства відбувалися по-руськи, а польської мови і письменства по-польськи" [20, 178-179].

Є в українській автобіографіці XIX століття й згадка про відкриття першого на Україні дитячого садка. У своїй автобіографії С.Русова згадує як хотіла спочатку відкрити школу разом зі своєю старшою сестрою, проте згодом вони вирішили почати з дитячого садка: "Тоді тих садків не було ніде, лише в Петербурзі був відомий садок Дараган. Ми вирішили відкрити перший дитячий садок у Києві <…>. Вкінці липня ми приїхали до Києва, найняли помешкання, дві кімнати для дитячого садка – клас і заля, і дві кімнати для нас особисто <…>. Скоро в нас набралося коло 20 дітей, між ними багато було дітей професорів" [21,

206-207]. Описує С.Русова й свою педагогічну систему: "Все, чого я вчила, я викладала на свій лад, переводячи на практиці великі думки філософів, педагогів; чи то була географія, чи французька мова, – я всього навчала без підручників і захоплювала учнів усякого віку, і малих по дитячих садках, і дорослих на вечірніх курсах неділь них шкіл. Я ненавиділа рутину, формальну дисципліну. Може в цьому були й мої помилки, і мій успіх. Душа дітей, їх задоволення – от що чарувало мене. Коли я оповідала і бачила усі їх ясні очі, звернені до мене, блискучі від зацікавлення й задоволення, то й я відчувала це задоволення; коли я гралася з ними, то теж разом із ними переживала хвилювання тої чи іншої гри" [21, 206].

А отже, українська автобіографіка XIX століття надає важливу інформацію щодо історії виховання й навчання тогочасних дітей та молоді й є важливим педагогічним джерелом.

Людина XIX століття має чітку життєву позицію, яку послідовно відображає у своїй автобіографії, та є активним членом місцевої громади. Через це історія приватного життя видатної особистості XIX століття тісно переплетена з історією суспільно-політичного життя країни та історією її громадського життя, в тому числі з історією створення й функціонування українських громадських організацій того часу.

Зі сторінок української автобіографіки XIX століття крізь призму життя окремої особистості постає діяльність Кирило-Мефодіївського Братства (чи не найяскравіше в спогадах М.Костомарова [17]), київського гуртка поляків-хлопоманів (у споминах В.Антоновича [22]), Старої Громади Києва (в автобіографіях С.Русової [21] й О.Барвінського [20]), української Громади Тернополя та Львова (у споминах О.Барвінського [20]) та ін.

Кожна громада мала свої зацікавлення, йшлося, здебільшого, про всебічне вивчення історії та культури українського народу, укладання словників, збір, подальше опрацювання й публікацію етнографічних матеріалів, просвітницьку діяльність. Як згадує О.Барвінський про тогочасну тернопільську українську громаду: "Громада" наша була справдішньою школою науки рідної мови, літератури й історії, якраз тих предметів, з яких ми в гімназії або дуже мало що, або зовсім таки нічого не могли навчитися і дізнатися. На сходинах "Громади", котрі звичайно відбувалися щосуботи вечером, а не раз крім того в неділі і свята, виголошували громадяни промови при нагоді якогось святкування, відчити на літературні й історичні теми, декламації творів визначних поетів, відчитувано деколи листи писані до громадян або статті з "Вечорниць", "Мети" і ведемо над ними розправу" [20, 159-160].

Яскраву замальовку про діяльність Старої Громади Києва ("Старої Громади, не так своїм віком, як напрямком своїх думок" [21, 213]) подає у своїй автобіографії С.Русова: "Тут провадилася велика культурна праця, складався словник, отой великий, якого, на жаль, не всім складачам довелося допровадити до кінця. Якби котрий із тих складачів написав історію цього словника, це була б цікава сторінка з історії українського руху" [21, 213]. Авторка вимальовує цілу галерею "старих громадян" того часу, надаючи їм цікаві особистісні характеристики: "Ось стоїть переді мною могутня постать Павла Чубинського, організатора Південно-західного відділу Імператорського Географічного Товариства. Високий, чорнявий, з чорними очима, з густими бровами, низьким гучним голосом, з владними рухами, високим чолом – тип організатора, який добре знає те, що організує, вміє володіти людьми і провадить свою справу через усі перешкоди <…>. Михайло Петрович Старицький, високий, чорнявий, з українськими вусами і оксамитовими темними очима, з широким усміхом. Коли він усміхався, то сміялося все його обличчя, жмурились великі очі, і все обличчя набирало виразу тонкої жартівливості. Великими руками він повсякчас гладив свої вуса. Під час нашого знайомства він уже виступив як видатний перекладач: вийшли деякі його переклади казок Андерсена, його чудові сербські пісні. В цій людині було так багато шляхетного, він думками підносився над усім буденним, літературні інтереси панували в нього над усіма іншими <…>. Поруч із Старицьким стоїть у моїх споминах незмінний його співробітник і перший наш талановитий музика і композитор Микола Вітальович Лисенко. Він тоді тільки що повернувся з Ляйпцигу, де блискуче скінчив консерваторію, і відразу віддався збиранню та гармонізації українських пісень <…>. Обік із мистецтвом починала народжуватись українська наука – Антонович, Житецький, Вовк, Кістяківський" [21, 208-209, 212].

З історією функціонування українських громад XIX століття тісно пов’язана історія мандрів тогочасної людини.

Більшість автобіографів XIX століття здійснювали етнографічні подорожі рідною країною з метою кращого пізнання її історії, фольклору, мови, культури й побуту. Як згадує М.Костомаров: "За короткий час я перечитав все, що тільки було друкованого по-малоросійські, але цього мені здавалось мало; я хотів ближче познайомитись з самим народом не з книг, але з живої мови, з живих стосунків з ним. З цією метою я почав робити етнографічні екскурсії з Харкова по сусідніх селах, по шинках, які в той час були справжніми народними клюбами. Я слухав мову і розмови, записував слова і вирази, втручався в бесіди, розпитував про народне життя-буття, записував подавані мені відомості і примушував собі співати пісні" [17, 80].

Робив етнографічні подорожі й В.Антонович, як розповідає автор: "Вкінці 50 рр. у кружку нашому появилась думка, що соромно жити в краї і не знати ні самого краю, ні його людности, і ми порішили всі вакації від початку квітня до кінця серпня ужити на подорожі, пішки, по краю <…>. Подорож ми відбували пішки, в свитках, і нас скрізь приймали за селянських парубків <…>. За три вакації ми обійшли сливе весь правобічний і новоросійський край: Волинь, Подолію, Київщину, Холмщину і більшу частину Катеринославщини й Херсонщини. Оповідати про наші подорожі було б дуже довго, і мабуть більша половина вже затерлась в пам'яті. Ночували ми звичайно, впросившись на ніч до селян, при чому ні разу хазяїн не згодився взяти плату за нічліг і вечерю" [22, 148].

Значно менше уваги українська автобіографіка XIX століття приділяє висвітленню історії особистого життя. Як правило, автобіографи того часу обмежуються сухими фактографічними відомостями щодо родини, обмежуючись короткою історією знайомства та одруження, як-от у спогадах М.Костомарова: "Лютого 13 я заручився з дівчиною Аліною Леонтьєвною Крагельською, яку знав ще в пансіоні пані Де-Мельян, де викладав з 1845 року. Після виходу її з пансіону побачився я з нею і познайомився з її матір'ю в Одесі, куди літом їздив купатися в 1846 році, а після повернення до Києва деякий час відвідував їх дім, зблизився і пізнав її ближче. Весілля призначене було після Великодня у Томину неділю, 30 березня 1847 року" [17, 112-113].

Значно емоційнішими є спогади про майбутнього чоловіка С.Русової, яка крок за кроком описує історію зародження й розвитку їхнього кохання, що є типовим для української жіночої автобіографіки: "Наше кохання почалось не відразу. Я вже згадала, що коли Русова вперше привів до нас Старицький для ролі Ілька в "Чорноморському побуті", я страшенно висміяла його. Настільки сестра моя відразу оцінила його високу інтелігентну особу і ставилася до нього дуже добре, настільки я довший час лише глузувала з нього, з усього його назверхнього вигляду, але непомітно для самої себе почала піддаватися його впливові і демократизувалася якось не зокола, а з середини. Але справжнє приятелювання між нами почалося на ґрунті того, що ми обоє так дуже любили – на ґрунті музики <…>. Русов з великою експресією співав усі ролі, тож не дивно було, що вивчивши цілу оперу до кінця, ми вже знали, що кохаємо один одного і що ніякі ані національні, ані соціальні перешкоди нас не розлучать" [21, 217].

Отже, життя людини XVIII – XIX століть постає переплетенням кількох видів історій – історії її духовного розвитку, історії мандрів, історії родинного виховання й навчання, історії суспільно-політичного та громадського життя країни, історії особистого життя. І саме на перетині цих видів історій постає унікальна й неповторна персональна історія життя видатної особистості того часу. Дане дослідження не є вичерпним і подальші розробки цієї тематики допоможуть краще осягнути специфіку українського автобіографічного письма.

ЛІТЕРАТУРА

1. Безрогов В. Автобиография и история: Некоторые комментарии историка к автобиографическим исследованиям / В.Г.Безрогов // Хеннингсен Ю. Автобиография и педагогика / Ю.Хеннингсен; [Пер. с нем. В.А.Волкова]. – М.: Изд-во УРАО, 2000. – С. 133-180.
2. Dilthey W. Gesammelte Schriften. Bd 7. Der Aufbau der geschichtlichen Welt in den Geisteswissenschaften / W.Dilthey. – Stuttgart, 1958. – XII. – 380 s.
3. Misch G. Geschichte der Autobiographie: 4 Bde / G.Misch. – Frankfurt a.M., 1949-1969.
4. Redlich F. Autobiographies as sources for social history / F.Redlich // Vierteljahrschrift für Sozial- und Wirtschaftsgeschichte. – 1975. – № 62. – P. 380-390.
5. Gusdorf G. Lignes de vie: 2 vol. / G.Gusdorf. – Paris: Odile Jacob, 1990.
6. Léjeune P. Je est un autre: l'autobiographie de la littérature aux médias / P.Léjeune. – Paris: Seuil, 1980. – 327 p.
7. Хеннингсен Ю. Автобиография и педагогика / Ю.Хеннингсен; [Пер. с нем. В.А.Волкова]. – М.: Изд-во УРАО, 2000. – 182 с.
8. Chiantaretto J.-F. De l'acte autobiographique: Le psychanalyste et l'écriture autobiographique / J.-F.Chiantaretto. – Seyssel: Champ Vallon, 1998. – 293 p.
9. Hunt C. Therapeutic Dimensions of Autobiography in Creative Writing / C.Hunt. – London and Philadelphia: Jessica Kingsley Publishers, 2006. – 208 p.
10. Grange M.-F. L'autoportrait en cinéma / M.-F.Grange. – Rennes: Presses universitaires de Rennes, 2008. – 116 p.
11. Галич О. Українська документалістика на зламі тисячоліть: специфіка, ґенеза, перспективи: Монографія / О.А.Галич. – Луганськ: Знання, 2001. – 246 с.

12. Скнаріна О. Особистісне і документальне в мемуарній і біографічній прозі (на матеріалі української літератури кінця ХХ століття): Дис. … канд. філол. наук: 10.01.06 / Олена Юріївна Скнаріна; Луганський національний педагогічний університет імені Тараса Шевченка. – Луганськ, 2006. – 193 с.

13. Гажа Т. Українська літературна мемуаристика другої половини ХХ століття: Становлення об'єктного і суб'єктного типів: Дис. ... канд. філол. наук: 10.01.01 / Тетяна Павлівна Гажа; Харківський національний університет імені В.Н.Каразіна. – Харків, 2005. – 220 с.

14. Турчиновський І. Моє життіє і страждання мною, Іллею Турчиновським, священиком і намісником Березанським, написане у пам'ять дітям своїм, і внукам, і всьому потомству / Ілля Турчиновський // Корені та парості: Український генеалогікон / [Упоряд., автор вступ. ст. В.О.Шевчук]. – К.: Либідь, 2008. – С. 324-333.

15. Лукомський С. Автобіографічна оповідь / Степан Лукомський // Корені та парості: Український генеалогікон / [Упоряд., автор вступ. ст. В.О.Шевчук]. – К.: Либідь, 2008. – С. 306 – 310.

16. Григорович-Барський В. По Україні / Василь Григорович-Барський // Корені та парості: Український генеалогікон / [Упоряд., автор вступ. ст. В.О.Шевчук]. – К.: Либідь, 2008. – С. 311-319.

17. Костомаров М. Автобіографія / Микола Костомаров // Самі про себе: Автобіографії видатних українців XIX століття / За ред. Ю.Луцького. – Нью-Йорк: Видання Української Вільної Академії Наук у США, 1989. – С. 57-113.

18. Драгоманов М. Автобіографія / Михайло Драгоманов // Самі про себе: Автобіографії видатних українців XIX століття / За ред. Ю.Луцького. – Нью-Йорк: Видання Української Вільної Академії Наук у США, 1989. – С. 115-145.

19. Нечуй-Левицький І. Життєпис Івана Левицького (Нечуя), написаний ним самим / І.Нечуй-Левицький // Самі про себе: Автобіографії видатних українців XIX століття / За ред. Ю.Луцького. – Нью-Йорк: Видання Української Вільної Академії Наук у США, 1989. – С. 229-238.

20. Барвінський О. Спомини з мого життя / Олександр Барвінський // Самі про себе: Автобіографії видатних українців XIX століття / За ред. Ю.Луцького. – Нью-Йорк: Видання Української Вільної Академії Наук у США, 1989. – С. 157-204.

21. Русова С. Спомини / Софія Русова // Самі про себе: Автобіографії видатних українців XIX століття / За ред. Ю.Луцького. – Нью-Йорк: Видання Української Вільної Академії Наук у США, 1989. – С. 205-218.

22. Антонович В. Автобіографічні записки / Володимир Антонович // Самі про себе: Автобіографії видатних українців XIX століття / За ред. Ю.Луцького. – Нью-Йорк: Видання Української Вільної Академії Наук у США, 1989. – С. 147-156.

УДК: 821.161.2-2.09

ОБРАЗ УКРАЇНИ В ІСТОРИЧНІЙ ДРАМАТУРГІЇ Л.СТАРИЦЬКОЇ-ЧЕРНЯХІВСЬКОЇ ("ГЕТЬМАН ДОРОШЕНКО", "МИЛОСТЬ БОЖА", "ІВАН МАЗЕПА")

Швець В.С., к. філол. н., доцент

Таврійський національний університет ім. В.І.Вернадського

У статті вперше аналізується образ України в історичних драмах Л.Старицької-Черняхівської. Ці історико-драматичні твори є продовженням теми Хмельниччини та Дорошенківщини, яку разом із батьком, М.Старицьким, опрацьовувала письменниця, виявляючи при цьому себе як видатний митець. Усі драми письменниці є патріотичними не тільки за формою, але й за змістом.

Ключові слова: драма, теми, образ, персонажі, конфлікт, історичні твори, Руїна, козаччина, національність, історична постать.

Швец В.С. ОБРАЗ УКРАИНЫ В ИСТОРИЧЕСКОЙ ДРАМАТУРГИИ Л.СТАРИЦКОЙ-ЧЕРНЯХОВСКОЙ ("ГЕТЬМАН ДОРОШЕНКО", "МИЛОСТЬ БОЖИЯ","ИВАН МАЗЕПА") / Таврический национальный университет им. В.И.Вернадского, Украина.